

ŐSEINK VISELETE

Amikor a honfoglaló őseinktől ránk maradt régészeti leleteket látjuk – köztük az öv- és ruhavereteket, tarsolylemezeket –, óhatatlanul felmerül bennünk a kérdés: hogyan nézhettek ki e tárgyak saját korukban, eredeti fényükben? Milyenek lehettek az ezekkel a művészi ezüstveretekkel díszített övek, csizmák, ruhák és tarsolyok? Valóban igaz, amit a kortárs Gardízi leírt a magyarok pompás ruházatáról, és ha igen, mennyire lehetett ez általános akkoriban? És vajon hogyan próbál a modern kutatás „fantomképet” készíteni a több mint egy évezreddel ezelőtti világ részleteiről, jelen esetben a honfoglalók viseletéről?

Magyar solymász, 9-10. század

A képen egy tehetősebb magyar férfi viselete látható, 10-11. századi bizánci kéziratban ábrázolt nomád viseletek képei és kaukázusi textilek alapján.

A derekán textilövként hordott kendő, azon egy veretes, bőr fegyveröv, melyen egyszerű bőrtarsoly van domborított díszítéssel (sárbogárdi lelet), egy kis kés, továbbá az íj- és nyíltegez. Lovának szerszámzata díszítetlen, mert a fémveretes lószerszám még az előkelőbb magyar férfiaknál is ritka volt. Két kengyele eltérő formájú és méretű – a sírokban gyakran valóban így fordulnak elő, bár ennek okát nem tudjuk. A lovas jobb kezén egy kerecsensólyom van, melyet éppen zsákmányra akar ereszteni. A kerecsen őseinknek – turul néven – különösen tisztelt totemállata volt.

Első látásra a régészet talán „csalódást” kelthet, hiszen hazai leleteink között egyáltalán nincsenek ott a honfoglaló magyaroktól ránk maradt, jó állapotú öltözékek maradványai. A hazai talajban a szerves anyagú leletek sajnos hamar elbomlanak. Rengeteg apró fémveret, ruhadísz és hozzájuk korrodálódva néhány centis szövet- és bőrdarabok, esetenként lenyomatok a sírok földjében: összesen ezek maradtak ránk hitelesen a honfoglalók egykori viseletéből. Azonban a szakembernek ezek a töredékek is valódi kincsestárat jelentenek, mert rengeteg adattal szolgálnak.

A REKONSTRUKCIÓ PROBLÉMÁI

Az egykori öltözék feltárás során megfigyelt fémvereteinek – az ing-, a kaffán-, a párta- és csizmavereteknek – pontos sírbeli helyzete jó esetben kirajzolhatja az öltözék, öv, lábbeli eredeti formáját, az apró szövet- vagy bőrdarabkák pedig a modern vizsgálati módszereknek köszönhetően szóra bírhatóak: az anyagról, készítési időről, eredetről, az alkalmazott technikákról, mintázatról, netán a színekről is sok titkot elárulnak. De az eleink viseletének megismerését célzó „kirakós játék” legtöbb darabja sajnos még így is hiá-

nyozni szokott – és hiányozni is fog. Ezért töredékes leleteinket más forrásokkal is összevetjük: hasonló, de jobb állapotban megmaradt – Kárpát-medencén kívüli – leletekkel, és sokat segíthetnek a korabeli ábrázolások, írott források, valamint a néprajz is.

A keleti lelőhelyek talajviszonyai sok olyan, korabeli textil- és bőrleletet épen megőriztek, amelyek ugyan nem köthetőek közvetlenül a magyarokhoz, de több részletük „összeilleszthető” vagy legalábbis hasonlítható hazai leleteinkhez (ennek oka lehet az egykor közös régióban élő népek közötti szoros kereskedelmi és kulturális kapcsolat). Ilyenek a 8–9. századi Moscevajva Balka-i kaukázusi alán temető ruhaleletei, a rusz–viking kereskedelmi úton északra került és ott megmaradt keleti ruhák, a selyemútról származó ruhaleletek vagy a korból maradt bizánci szövetek is.

Kézenfekvő lenne egyszerűen megnézni egy korabeli ábrázoláson, hogyan is nézett ki „élőben” egy honfoglaló – de a honfoglaló magyarokról nem maradt ránk velük egykorú kép, csak sok évszázaddal későbbi. A középkori ábrázolások tehát látszólag megint zsákutcának tűnnek, de valójában még a korabeli, nem magyar vonatkozású ábrázolások is sokat segíthetnek, ha hasonló kultúrájú, életmódú népetek jelenítenek meg, ugyanis a kü-

lönféle tárgyak vagy ruhák ezeken még eredeti formájukban és szerepükben láthatóak. Az egykori selyemút oázisvárosainak falfestményein, bizánci kódexek miniatúráin vagy nomád sírszobrok, csontkarcolatokon, sziklarajzokon is vannak nomád viseleti ábrázolások.

Bár nagy – és egyre növekvő – az időbeli távolság az egykori honfoglaló magyarok és a nomád életmódot őrző keleti népek tárgyi kultúrája, néprajza, valamint a későbbi magyar néprajz között, a régészeti leletek rekonstrukciójának, értelmezésének nagyon fontos forrása lehet a néprajz is. Móra Ferenc sokat idézett megállapítása szerint a régészet megkövült néprajz, a néprajz pedig élő régészet.

A kortárs szemtanúk beszámolóit rögzítő írott források rendkívül értékesek, mert néha kitérnek a nomád viselet részleteire is. A nehézséget a ma már ismeretlen öltözékek megnevezésére használt középkori arab, perzsa, latin vagy görög nyelven írt kifejezések pontos fordítása jelenti. Főleg a 10. századi muszlim források – Kelet-Európát megjárt utazók, kereskedők leírásai – szolgálnak rendkívül sok élethű megfigyeléssel.

Mindezek alapján valamennyire újraalkothatjuk, rekonstruálhatjuk – ugyan rengeteg ismeret-

Hunor és Magyar
László Gyula
festményén

Bal vállon gombolódó, álló galléros ing elméleti rekonstrukciója korabeli bizánci és kaukázusi ruhaleletek alapján.

Középen záródó kaftán. Az Ószentivánnál előkerült előkelő női sír csüngős kaftán- és ingnyakdíszével készült. A leletek eredeti helyzetét nem dokumentálták, így a rajzon párhuzamleletek alapján szerepelnek, két sorban futnak a kaftán két szárnyának szegélyén. A ruhaminta 10. századi bizánci kódex alapján készült, a nyereg mintája egy magyar csont zablarúd faragott mintáját követi.

len elemmel – a korabeli nomád (és magyar) viselet sok részletét. Persze amióta az utókor tudományosan kutatja a honfoglalókat, időről időre próbál képet is alkotni róluk, ennek pedig része a viselet is. Az elődeink megjelenítésére törekvő 19. századi próbálkozások – pl. a *Feszty-körkép* – azonban még nem rekonstrukciók, pusztán a korabeli romantikus történelemszemlélet motiválta műalkotások voltak. Móra Ferenc készített 1930-ban először olyan festményt honfoglaló magyar harcosról, amelyhez már hiteles régészeti leleteket is felhasználtak, a viseletet pedig a néprajzból „pótolták”. Teljes, tudományos igényű rekonstrukciókra László Gyula vállalkozott először, aki régészetet, történelmet, művészettörténetet és néprajzot kiválóan ötvöző tudással vizsgálta és rajzain „keltette életre” a honfoglaló magyarok világát.

SÜVEG, SAPKA, KENDŐ

A honfoglalók fejedőiről igen keveset tudunk. A női sírokban a koponya táján előkerülő veretek és gyöngyök homlok- és kontypártára utalnak, bár a pártaviseletben eddig nem sikerült rendszert találni. Más veretek süveg vagy fejpánt díszítésére is szolgálhattak, amellyel a fejre terített kendőt szoríthatták le, és kerültek elő olyan,

nagyon apró gyöngyök is, amelyek ilyen kendőre lehettek varrva.

A leletek képét jól kiegészítik a kortárs leírások: 10. századi arab utazók lejegyezték, hogy a sztyepei nomád népek leányai fedetlen fővel jártak, az asszonyok fejére pedig házasságkötéskor „ruhaanyagot” vagy „fátylat” tett a férj. Fátylakat, kendőket és sapkákat gyakran felsorolnak az árucikkek között a sztyepei kereskedelemről tudósító forrásokban, a kelet-európai népek viseleténél említik még a fejre (akár süveg köré) turbánszerűen felcsavart kendőt is.

A férfiak süveget hordtak. Ez a sztyepei népeknél szokásos prémes, csúcsos süveg lehetett, de a magyar süveg pontos formáját csak találgatni tudjuk. A süveg színe, formája a nomádoknál akár népenként, törzsenként jellegzetes „azonosító” is lehetett. A 12. századi délorosz sztyepe egyik törzsszövetségét például „fekete süvegek”-nek (karakalpak, csornije klobuki) nevezték. Egyetlen hazai, honfoglalás kori süvegre utaló leletünk a híres beregszászi süvegcsúcs. Díszítése

jellegzetesen magyar, de formailag legjobb párhuzamai már igen távolról, rusz és viking sírokból kerültek elő. Ott pedig a jellegzetes prémszegélyű, puha anyagú „rusz süveg” hátul vállig lelógó, hegyesedő végén helyezkedtek el – lehetséges, hogy a beregszászi süvegcsúcsunk egyedi darabként egy hasonló, ezek mintájára készült fejedőn lehetett.

INGEK ÉS NADRÁGOK

Míg a férfiak ingei díszítetlenek voltak, a női ingeken a nyakkivágás körül egy vagy két sorban aranyozott ezüstmű, bronzból vagy nagyon ritkán aranyból készült díszeket találunk. Ezeket a kerek, kéttagú csüngős vagy rombusz alakú ingvereteket sorban bőr- vagy textilszalagra rögzítették, majd ezt a szalagot varrták fel az ing nyakkivágása köré. Az alsóruhák belebújós tunikák vagy nyitott ingek lehettek, a váll körül előkerülő kisebb fülesgombokat is olyan, vállon gombolódó ingekkel hozzák összefüggésbe, amelyeket például a 10. századi bizánci és kaukázusi ruhaleletekből és ábrázolásokról is ismerünk.

Nadrágra utaló leletünk nincsen, de a nomád népeknél – így nyilván őseinknél is – szokásos módon a nők és a férfiak egyaránt nadrágot hordtak. 8–10. századi kaukázusi leleteken és keleti falfestményeken egyaránt egy valamivel térd alá érő, korbca fűzött zsinórral megkötött nadrágféle látható, amelyhez térdén felül érő, külön láb-száras harisnyákat hordtak (ezek végét zsinór kötötte az övhöz), és erre vették fel a csizmát. De léteztek hosszabb szárú nadrágok is. Ibn Fadlan, a sztyeppén 921-ben átutazó arab követ útleírása említ helyi téli öltözetként viselt bélelt nadrágot és „lábszárvédőt” is.

FELSÓRUHÁK

A keleti lovas népek jellegzetes viselete a kaftán, egy kabátszerűen nyíló, legalább térdig érő ruhadarab. A korabeli kelet-európai népekről szóló arab források leírásai a kaftán alatt vagy anélkül hordott, „kurtak” nevű ruhát is említene, ami egy rövidebb kabátféle lehetett. A magyarok felsőruháira főleg a ruhaveretek, gombok és a ruhadíszként felvarrt érmek sírbeli helyzetéből és néhány, szerencsésen meg-

maradt szövetdarabból következtethetünk. Ruhadíszeket szinte csak a női kaftánokon találni, ezek aranyozott ezüstsől (ritkán aranyból) készült, kerek, rozetta alakú vagy kéttagú csüngős, esetleg négyzögletes veretek. A férfiak ruháin kivételes esetben van ruhaveret vagy díszként átlukasztva felvarrt érem. A fémdíszek helyzetéből úgy tűnik, különféle díszítési rendszerek léteztek, ezekből lehet a ruha egykori formájára, záródási módjára következtetni és összevetni a kora középkori nomád kaftánok más forrásokból ismert fajtáival.

A magyarok kaftánjainak egyik csoportja középen záródott, gombokkal, megkötőszalaggal vagy egyszerűen övvel. Díszvereteik a két szárny szegélyén, két párhuzamos sorban kerülnek elő a mellkason. Ezt a típust főleg a selyemút városainak kora középkori falfestményein és cserépszobrocskáin látni – még az is megfigyelhető, hogy sokszor élénk színű hajtókája is volt.

A kaftánok másik fajtájának egyik szárnyát ráhajtották a másikra. A rézsútosan áthajtott kaftánok nagyon elterjedtek voltak a középkori Kínától Iránon át egészen Bizáncig. Magyar női sírból is ismert hasonló: egyetlen, a jobb válltól a bal csípőig rézsútosan futó veretsor utal rá, amely egykor az áthajtott, felülre került szárny szegélyén lehetett.

Léteztek a korszakban olyan kaftánok is, amelyeken az áthajtott szárnyat egyenes vonalúra szabták és záraskor a vállnál és a csípőnél gombbal vagy szalaggal rögzítették. Ruhaleletekből és ábrázolásokról ismert ilyen, főleg a Kaukázusból és Iránból. Magyar sírokban erre a típusra egyetlen, függőlegesen futó veretsor utalhat.

Egyes kaftánok száras gombsorral záródtak. A korabeli gombok főleg bronzból készült fülesgombok, amelyeket zsinórszárakra varrtak és nem gomblyukkal, hanem a ruhára varrott, szintén zsinórból formált hurkokon át gomboltak be (akárcsak a későbbi huszármertéken). Ábrázolások és leletek alapján a ruszok és bolgárok között népszerű volt és honfoglaló magyar férfisírokból is ismert erre a típusra utaló, rendezett vonalban előkerülő gombsor, de a magyaroknál nem mondható túl gyakorinak. A fémgombokon kívül használhattak fa- vagy bőrgombokat, akár szövött bevonattal is.

A 10–13. századi írott források és későbbi néprajzi példák pedig azt mutatják, hogy a nomádoknál a felsőru-

Rézsútosan záródó felsőruha („kabát” vagy kaftán) a Sárrettudvar-Hízóföld 102. sír leleteinek helyzete alapján. A ruhaveretek jellemzően ingveretek, de ebben az esetben válltól csípőig húzó rézsútos vonalban kerültek elő.

A hajfonatkorongok másik fajta viseleti módja is látható (a korongról alul és felül is lógó szalagokkal a hajfonatba fonva), és egy veretes fejpánt. A ruhaminta 10. századi bizánci kódexek képei és a 9. századi Moscsjevaja Balka-i temető ruhamintái alapján készült.

Ingnyakveretek és hajfonatkorongok egyik fajta viseleti módja a Tiszaesztlár-Bashalom 12. sír leletei alapján.

A veretek, a hajfonatkorong és a gyöngysor helyzetéből erre a sajátos hajviseletre lehetett következtetni – a korongot díszével együtt szalagokkal a hajfonathoz kötötték vagy fonták. Visszahajtott hajfonatról mongol korból származó leírások is megemlékeznek a sztyeppe népeknél, és kun női sírszobrokon is látható hasonló (ott korongpár nélkül). A ruhaminta 10. századi bizánci kódex alapján készült.

hák, kaftánok különféle típusai között akár népenként is lehettek eltérések, így az öltözékről felismerhető volt viselőjének hovatarozása.

AZ ÖV ÉS A TARSOLY

Az öv a nomád viselet fontos része volt, gyakorlati szerepe mellett szimbolikus jelentéssel is bírt. A szabad férfi övének díszessége rangjelző is volt, levétele pedig a megalázkodást jelezte. A honfoglalás kori magyar férfi viseletből kétségkívül a veretes fegyveröveget ismerjük a legjobban, a különféle veretsorok mellett még ritka hazai leletekként övek, valamint tarsolyok bőrmaradványait is megőrizte a föld.

A honfoglaló magyarok legjellegzetesebb öve a belső kapcsolószíjas, úgynevezett „bolgár öv” volt (a kortárs bizánci forrásokban nevezték így az ilyen típusú nomád öveget). Egy ilyen öv teljes veretkészlete csatból, szíjvégből és 15–50 darab, kétféle alakú – szé-

lesebb és keskenyebb – veretből állt. Csatjának karikáján a veretes szíjvég nem is fért át; a becsatolásra egy másik, az öv belsejébe taldott kisebb szíj szolgált, amelyet az előtte elvezetett övrész eltakart, a szíj veretes végét pedig a becsatolt öv bal oldalán átfűzve lelógatták. Egy ilyen öv másfél méteres hosszához képest igen keskeny volt (kb. 2,5 cm). A közhiedelemmel ellentétben a honfoglalóknak nem minden öve volt veretes, és nem is minden példány készült bőrből: általános volt a textilövek használata (ismert ezüstszálas textilöveget is, vascsattal), de nyírfaháncs alapra rádolgozott selyemöv is került már elő, amelyre még vereteket is szegeztek, csatja viszont egyáltalán nem volt.

Az övre került egy nomád férfi minden fontos használati tárgya, harcos esetében pedig csaknem minden fegyvere is: jobb oldalon volt a tarsoly (benne tűzszeres – kova, tapló, csiholó – és fenőkő), a kés, a nyíltegez, az

ivócsanak, esetleg a fokos is; bal oldalon az íjtegez (készenléti és felajzatlan íjtegez is), valamint a szablya. A tárgyak az övre kötött, hurkolt, odavarrt vagy a veretek áttörésein átfűzött mellékszíjakon lógtak. Ennek a tekintélyes mennyiségű tárgynak az elhelyezése az övön a lovas életmód és lovasíjászat követelményei szerint történt. Egy lovas nomádnak, harcosnak fontos volt, hogy mindig kéznél lévő felszerelésének súlypontja a derék alatt legyen, és ne akadályozza a felsőtest mozgását.

Az övfelszerelés jellegzetes darabja volt egy kis, felül szögletes, alul íves bőrtáska, a tarsoly. Az övről a tarsoly a hátlapjához erősített mellékszíjon lógott le, felnyitható fedőlapja volt, amely elfedte a tarsoly elejét. Ezt a fedőlapot díszíthették bőr domborításával, kisebb fémveretekkel vagy pedig egyetlen nagy tarsolylemezzel. A leggyakoribb az egyszerű bőrtarsoly lehetett. A veretes tarsolyok fedőlapjának közepét, sarkait és zárószíját fémveretek díszítették, a lemezes tarsolyoknak pedig teljes előlapját eltakarta a fémlemez, amely egyaránt lehetett dí-

szítetlen vas- vagy ezüstlap, de művészi díszítésű aranyozott ezüst- vagy ezüstözött rézlemez is. Sok díszes tarsolylemeznél a honfoglaló magyar művészet páratlan alkotása.

Az öv és a tarsoly – akárcsak a ruházat – jellege minden bizonnyal rangsort is jelzett egykor, de ennek részleteit ma már sajnos nem ismerjük. Nem tudjuk, hogy kinek és milyen okból járt veretdíszes ruha, veretes öv és/vagy díszes tarsoly. Még gazdag fegyveres férfiak sírjában sem mindig találnak veretes fegyverövet, és díszítetlen övvel (sőt textilövvel) együtt is került már elő művészi tarsolylemez.

A férfiak és nők által egyaránt az övön hordott rövid pengéjű kés nem fegyver volt, inkább szerszám és evőeszköz. Az övről lógott le az ivócsanak is, amely régen általában fából készült, alakja a néhány megmaradt honfoglalás kori ezüstcsészéhez hasonlíthatott: kerek, gömbölyű aljú tálkák vagy hengeres, füles csészék lehettek.

A férfiak öveihez képest a női övekről sokkal kevesebbet tudunk. Rendkívül ritkán utalnak rájuk előkelő női sírokban olyan kerek vagy négyszögletes, üvegberakásos veretek, melyek egyaránt lehettek övveretek vagy a női ruházat díszei is, valamint egy női sírból ismert övkapocs, amely egy övet zárhatott. A legvalószínűbb, hogy a korabeli magyar nők olyan textilövet viseltek, amely egyszerűen csak meg volt kötve

(ahogyan ez ismert például a 13. századi mongol nőkről, akik kék selyemcsikkal kötötték meg köpenyüket).

A MŰLT SZÍNEI

Ma már talán nehéz egy eltűnt, „halott” korszak töredékes tárgyi emlékei alapján elképzelni, de a kora középkor embere kedvelte a színeket. Szerettek színesen öltözködni, mai szemmel nézve már túlságosan is tarka módon. Erről tanúskodnak a ránk maradt színes, mintás ruhaleletek, a festett ábrázolások és a krónikák leírásai is. A középkori nomádok viselete sem volt kivétel ezalól, és nyilván a korabeli magyarság sem jelentett kivételt a nomád népek között. A honfoglaló magyarok ötvös- és faragóművészetének rendkívüli díszességéből, illetve a díztelenség kerüléséből arra gondolhatunk, hogy eleink, ha tehették, ugyanígy viszonnyultak a színekhez is.

Középkori szokás szerint a nomád előkelők – így a magyarok is – gyakran hordtak vásárolt, zsákmányolt vagy ajándékba kapott, értékes külföldi szöveteket, mert drága ruházatukkal hatalmukat és gazdagságukat mutatták ki követőik és ellenfeleik előtt egyaránt. A színes és mintás ruha viszont nem mindenkinek lehetett osztályrésze. A legkülönlegesebb szövetek Bizánctól vagy a muszlim világból érkeztek a

9–10. századi jurtabelső rekonstrukciója egykorú ábrázolások és leletek alapján. Medvebőrön ülő közrendű családfelelős áthajtott szárnyú kaftánban, gyermekeivel.

sztyeppére. A szövetek árát anyaguk és minőségük mellett a színük is megszabta: a legkülönlegesebb színeket csak olyan ritka és drága festékanyagokkal tudták előállítani, amelyek nem fordultak elő mindenhol, és az eljárás módját – értékes kereskedelmi cikkről lévén szó – helyenként féltett titokként őrizték. Ilyen volt a valódi bíborhoz szükséges bíborcsiga, a jó minőségű kékhez való indigó, a piroshoz a karmazsintű, de éles szemű arab krónikások nem mulasztották el feljegyezni a sztyeppe déli vidékein a piros színt adó, olcsóbb festőbuzért termő vidékeket is.

A nomádok saját készítésű ruháikat is festették: néprajzi példákból tudjuk, hogy a gyapjúfonalat sokféle színre lehetett festeni az egyszerű, helyben termő növényi anyagok (fűzfa, cserfa, bodza stb.) főzeteivel is. A korszakban szívesen használtak fel festett bőroket, írásos forrás emlékezik meg a sztyeppén keresett árunak számító „skarlát parthus bőrről” (iráni bőráru), emellett régészeti leletből is festett ábrázolásból is ismert korabeli, színes lábbeli. Bizánci és nyugati forrásokban említenek értékes „bíboröveket”, amelyek egyaránt lehetnek festett szövet vagy bőrovek is.

Sok történeti és néprajzi példa tanúsítja, hogy a nomádok világában a színeknek jelképes értékük is volt. A

Honfoglalás kori női viseletek. A képen látható előkelő nő ruhájának mintája bizánci kéziratban szereplő korabeli ruhamintán alapszik. Ingjén rombusz alakú veretek vannak kettős sorban, a kézelője pedig himzett. A csizmája veretes csizma (Karos II/53. sír). A kaftánja közepén nyíló, a rajta szerepeltetett, ezüstművészetű rozetták az orosházi leletből valók. A rozettás ezüstvereteket viselő előkelő nőkre jellemző volt a rozettás bronz lószerszámdíszek használata, így lovának szerszámatán ilyen veretek szerepelnek; zablája oldalpálcás, ami szintén jellemző a női lószerszámok között. A nyerge ezüstveretes női nyereg, ami igen ritka. A közrendű nő ruházata egyszerűbb, a fején a kaukázusi alán sapkák mintájára készült sapka van, kaftánja egyszerű, veretek nélküli, a felkarján bizánci mintás anyagból vágott rátétdíszsel. A nyakában pasztagyöngyökből való gyöngysor van. A kezében gyékényből spiráltechnikával font kosár, a vállán átvetve teherhordásra használt kendő, az övére felkötve pedig kulacsaként használt kobaktök van. A kislány ruhája hasonlóan egyszerű, a lábán bocskort visel.

„fehér” és a „fekete” szimbolikus megnevezés rangsort is jelzett: a fehéret tekintették kedvezőbbnek, előkelőbbnek (még a fehér nemez is előkelőbbnek számított a feketénél). László Gyula úgy vélte, hogy a kék szín – pontosabban a nyakban viselt kék gyöngy – a török népeknél bajelhárítónak számított, és ezzel a szokással hozta összefüggésbe az avar és magyar sírokban a nyakban talált kék gyöngyöket. Az ázsiai hunok – kínai hatásra – az égtájakat, illetve országuk égtájak szerinti területeit is jelképesen, színekkel jelölték: észak fekete, dél vörös, kelet kék, nyugat fehér színű volt, az ötödik égtáj, a közép az arany- vagy a fehér színt kapta. A Mongol Birodalom hordáit is hasonló módon nevezték meg,

de színnevezések előfordulnak más népeknél, így a besenyő törzsek neveiben is. Azt sajnos nem tudjuk, hogy a honfoglaló magyaroknál létezett-e valamilyen hasonló színszimbólika, és ennek volt-e hatása a viseletükre.

EGY KAFTÁN NÉGY MENYÉTPRÉMERT

Az írott források leírásai, valamint a leletek tanúsága szerint a honfoglaló magyarok öltözékeikhez selymet, brokátot, gyapjút, vásznat, illetve bőrt és prémet használtak fel. A sírokban talált maradványok vizsgálata kimutatta, hogy selyemruháik anyaga a modern béléselyemhez hasonlított, de annál

erősebb szövésű volt, a lenvászón pedig nagyjából a mai, jobbfejta lepedővászónak minőségével egyezett meg. Ismertek magyar sírból bőrruha ma-

radványai is, mely igen vékony bőrből (valószínűleg juhbőrből) készült, a fennmaradt bőrvadarabok pedig ló- vagy marhabőr használatára utalnak.

A selyem importholmiként drága anyag volt, ekkoriban csak az előkelők engedhették meg maguknak, de selyemcsíkokat szegélydíszekként még a kevésbé vagyonosak is felvarrtak ruháikra. A selyemhez, brokáthoz ajándékozás, vásárlás vagy zsákmányolás útján jutottak, és az így megszerzett, de esetleg nem megfelelő külföldi ruhákat átalakították, amint ezt több ruhalelet is tanúsítja (így lett miseruhából például kaftán, és a legnagyobb hazai honfoglalás kori selyemruha-maradványon is láthatóak átalakítás nyomai).

Ezek a ruhák egyértelműen rendkívül értékes díszruhának számítottak.

Vásári jelenet, 9–10. század. A kép előterében két bizánci kereskedő látható, ruházatuk bizánci kézirat képei alapján készült (hosszú ujjú dalmaticát hordanak, egyikük turbánt visel), a sárga selyem mintája a korszakból fennmaradt, bizánci készítésű, ún. Willigis-miseruha motívuma. A rajzon ábrázolt magyarok ruházata bizánci szövetből varrt kaftánok és saját készítésű nomád ruhák keveréke, a férfiak öve veretek nélküli. A földre letett tarisznya mellett szőtt, átalvetős nyeregtáska, illetve egy pecséttel lezárt boros-amfora van. A kép másik részén rusz prémkereskedő látható, aki népének jellegzetes viseletét hordja (lehajló csúcsos, prémes süveg, vállon tűzött köpeny, bő szárú nadrág), és rusz szokás szerint kardot visel. A mögötte felállított sátor jellegzetes alakú viking sátor, a tartórudak végén faragott állatfejvel. A kép háttérében, középen rabszolgavásár zajlik, előrébb egy éppen megérkező és lerakódó muszlim kereskedőkaraván látható.

Egy 937-ből származó nyugat-európai lista a magyar kalandozóknak váltságdíjként átadott, 15-16 solidus értékű miseruhákat említi (ekkoriban 1 solidusért Bizáncban két öszvérrakomány búzáat lehetett venni, Nyugat-Európában pedig 3 solidusért egy tehenet). Több feljegyzés szerint a magyarok drága ruhákért cserébe adták el foglyaikat a krími vásárokon vagy nyugati hadjárataik során. A korabeli sztyeppét behálózó kereskedelem fő árucikke volt a muszlim világból, Bizáncból, Kínából érkező értékes szövet, amelyért cserébe a kelet-európai népek állatprémet adtak.

A nomádok természetesen maguk is készítettek ruhákat, főleg gyapjúból és bőrből. A sztyeppét megjárt 10–13. századi utazók leírásai a nomádok téli viseleteként említik a nemezskabátot, a subát, illetve a gyapjúszőssel bélelt ruhákat is. Ezek részleteiről keveset tudunk, de a szövegek szerint bár a nomád készítésű ruhák nem mindig voltak „tetszetősek”, annál hasznosabbnak bizonyultak: célszerűségük a zord sztyeppesi körülmények között – különösen télen – életmentő lehetett.

A középkori sztyeppesi nomádok között megfordult utazók jegyezték fel, hogy a nomádok „sosem mossák a ruháikat”, ennek oka a pásztoroknál a nomád életmód és a ruha egyfajta védelme volt, amit néprajzi példákból érthetünk meg. Még a 19. századi magyar rideg pásztoroknál is élő szokás volt, hogy új ruháikat azonnal hamuval kevert zsírba forgatták, majd szalonnával is átkenték (és gondosan zsírozták a hajukat is). Ezután a ruha valóban nem igényelt mosást, mivel vízhatlanná vált, jobban bírta az időjárás viszontagságait, és még az élőködők is messze elkerülték (amelyek pedig a középkor emberének elég sok gondot okoztak).

Gardízi említi, hogy a magyarok házasságkötésnél hozományba brokát mellett értékes prémeket és bőruhákat is adtak. Utazó arab kereskedők leírásából tudjuk, hogy a sokféle prémel kereskedtek is, értéküket ritkaságuk szerint rangsorolva. A fekete róka prémjének magas ára – 100 aranydinár, illetve solidus – miatt keleten királyi kiváltság volt a viselése, ezt követte a többi fajta prém, a „rangsor” végén a menyétprem állt, de még ez is értékes volt: négy menyétprem már 10 arab ezüstdirhemet vagy egy jó ajándéknak is méltó kaftánt ért.

A perzsa Gardízi a krími vásárokat látogató, szembetűnően gazdag, jól öltözött, brokátruhában járó magyarokról írt. Képe hiteles, de tudjuk, hogy őseink közül nem mindenki hordott ezüstveretektől csillogó, prémes selyemkaftánt. A magyarságnál – vagyon és rang szerint – a célszerűség diktálta, egyszerű nomád viselettől egészen a rangosabbak vagyont érő díszruhájáig sokféle viselet és anyag jelen volt. Ennek a hajdani anyagi és formai gazdagságnak jelenkori, halvány visszfényeiként tekintünk a múzeumi vitrinekben lévő emlékeikre, az egyszerű tárgyakra éppúgy, mint a művészi ötvösmunkákra. ♦

A LÁBBELIK

A magyar csizmák legalább lábszárközépig érő, enyhén hegyesedő orrú, oldalvarrott lábbelik lehettek, viszonylag puha talppal. A csizma formáját a női sírokban talált ezüstveretek elhelyezkedésének köszönhetően ismerjük (férficsizmán eddig csak egy esetben találtak díszet: felvarrt érmeket), mivel a kis, kerek vagy levélcsozor alakú vereteket bőrcsíkra szegecselve, mintázatba rendezve varrták rá a csizma lábfejére és ritkán a szárára is. A magyar kengyelek talpalója íves, ebből az következik, hogy az egykori lovasok csizmájának puha talpa volt. A korabeli, ép kaukázusi csizmaleletekből és keleti ábrázolásokból pedig látható, hogy ekkoriban az oldalvarrások készítése mód volt az általános. A lovas életmódhoz kötődő csizma mellett a magyar köznép más korabeli népekhez hasonló módon valószínűleg cipőt vagy bocskort is viselt (a lovas nomádok is használtak lóbőrből varrt bocskort, csak éppen a gyalog járó ember viseleteként). Középkori leírások szerint a nomádok a lábbeliket nemezsből készült talpbetéttel, „nemezoknival” vagy harisnyával hordták.

